

MAJA KOZŁOWSKA
ORCID: 0000-0003-2135-4812
Uniwersytet Opolski
mkozłowska@uni.opole.pl

W cieniu trudnej przeszłości — kolejna odsłona kryzysu katalońskiego

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie represji, które dotknęły Katalonię w czasie hiszpańskiej wojny domowej (zniesienie autonomii i powrót do centralizmu, wyroki karne o charakterze politycznym), a tym samym ukazanie, że wybory polityczne oraz kwestia dialogu i mediacji w sprawie Katalonii to kwestia o znaczeniu niezwyklej wagi. Doświadczenia historyczne nie powinny stawać się elementem rozgrywek politycznych, ale motywować do debaty nad reformą ustrojową państwa i usprawnieniem mechanizmów współpracy między władzą centralną a regionem autonomicznym.

Dyktatura oznaczała dla Katalonii anulowanie całokształtu legislacji republikańskiej, orzecznictwa sądowego oraz unieważnienie statutu autonomii Katalonii z 1932 roku. Struktury polityczne powróciły do monarchistycznego centralizmu, a system sądownictwa do obowiązującego w 1931 roku. W system sądownictwa uderzyły również represje — zawieszono wszystkie postępowania cywilne, w których brali udział funkcjonariusze komunistyczni, oraz unieważniono działania przeprowadzone przez funkcjonariuszy spoza Movimiento Nacional. Władze wojskowe anulowały też liczne wyroki karne o charakterze polityczno-społecznym. Działania represyjne skierowano także w obszar edukacji w celu wyeliminowania z systemu osób, które nie odpowiadały interesom dyktatury. Powołano tak zwane komisje „oczyszczające”, odpowiadające poszczególnym poziomom edukacji i w praktyce decydujące o losie zawodowym nauczycieli.

Eskalacja separatystycznych dążeń Katalończyków miała miejsce jesienią 2017 roku. Rząd regionalny przegłosował wówczas ustawę o referendum i tak zwany Akt Przejściowy, określający ramy prawne dla mającej powstać republiki Katalonii, po pozytywnym wyniku głosowania w referendum. Hiszpański Trybunał Konstytucyjny zawiesił jednak wskazane akty prawne. W październiku 2017 roku uruchomiono w Hiszpanii po raz pierwszy procedurę art. 155 Konstytucji, zawieszając autonomię regionu. Tuż po wyroku Sądu Najwyższego z 14 października 2019 roku, zasądającego kary pozbawienia wolności dla dziewięciu liderów katalońskich separatystów, w całej Katalonii miały miejsce gwałtowne zamieszki, manifestacje i akty wandalizmu, a mieszkańcy domagali się amnestii dla skazanych.

Szczególna rola niewątpliwie przypadła europejskim instytucjom wymiaru sprawiedliwości w kontekście wyroku TSUE w sprawie katalońskich separatystów i ich statusu eurodeputowanych. Jednocześnie należy podkreślić, że reakcja na sprawę katalońską wyłącznie z poziomu wymiaru

sprawiedliwości jest jedynie środkiem doraźnym, niezmierzającym do wypracowania konstruktywnych rozwiązań konfliktu.

Słowa kluczowe: dyktatura Franco, kataloński separatyzm, stan nadzwyczajny, hiszpańska wojna domowa.

SHADOWS OF THE DIFFICULT PAST — THE NEXT STAGE OF THE CATALAN CRISIS

Abstract

The purpose of this article is to present the repression that hit Catalonia during the Spanish Civil War (abolition of autonomy and return to centralism, criminal sentences of a political nature), thus showing that prudent political choices, dialogue, and mediation in Catalonia are a matter of utmost importance. Historical experiences should not become an element of political games but motivate a debate between the central government and the autonomous region on reforming the state system and improving cooperation mechanisms.

For Catalonia, the dictatorship meant cancelling all republican legislation and judicial decisions and the annulment as well as annulling the Catalan autonomy statute of 1932. Political structures returned to monarchist centralism, and the judicial system to the one in force in 1931. Repressions also hit the judicial system — all civil proceedings in which communist officers took part were suspended and actions carried out by officers from outside the *Movimiento Nacional* were annulled. Furthermore, military authorities cancelled a number of criminal sentences of a political and social character. Repressive actions were also directed to the area of education in order to eliminate from the system people who did not correspond to the interests of the dictatorship. The so-called “cleansing committees” were established, corresponding to individual levels of education and in practice determining the professional career of teachers.

The escalation of Catalan separatist aspirations took place in autumn 2017. The regional government passed a law on the referendum and the so-called Transitional Act, defining the legal framework for the Republic of Catalonia to be created, following a positive result of voting in the referendum. The Spanish Constitutional Court suspended the aforementioned legal acts. In October 2017, the procedure of art. 155 of the Constitution, suspending the autonomy of the region, was carried out in Spain for the first time. Shortly after the Supreme Court ruling of 14 October 2019, imposing prison sentences for nine Catalan separatist leaders throughout Catalonia, violent riots, demonstrations, and vandalism occurred, and residents demanded amnesty for those convicted.

The European judicial institutions undoubtedly played a special role in the context of the European Court of Justice’s on Catalan separatists and their status as a Member of the European Parliament. At the same time, it should be emphasised that the reaction to the Catalan case solely from the level of justice is only an *ad hoc* measure, and not aimed at developing constructive solutions to the conflict.

Keywords: Franco dictatorship, Catalan separatism, state of emergency, Spanish civil war.

Pamiętam romantycznego poetę, który mówił o paradoksie — gdy ktoś jest samą raną, uzdrowienie jej to zabicie jej. Cóż, to jest problem kataloński.

José Ortega y Gasset o statucie Katalonii (1932)¹

Wprowadzenie

Problem Katalonii powrócił jesienią 2019 roku, przybierając najbardziej radykalną postać — gwałtownych zamieszek i masowych demonstracji — ponownie ukazując najgroźniejszą twarz nacjonalizmu i separatyzmu. Chodzi o problem regionu autonomicznego, który nie zważając na konsekwentną linię orzecznictwa hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego w przedmiocie referendum niepodległościowego i możliwości odłączenia się Katalonii od Hiszpanii, nieustannie dąży do przeforsowania koncepcji proniepodległościowych. Wydawać by się mogło, że wydarzenia z jesieni 2017 roku (ogłoszenie powstania republiki Katalonii przez parlament regionalny) były punktem kulminacyjnym aktualnej historii katalońskiego separatyzmu, a zastosowanie przez rząd w Madrycie po raz pierwszy art. 155 Konstytucji (zawieszenie autonomii regionu autonomicznego) położyło kres nieustępliwej polityce władz regionu w kwestii odłączenia się od Hiszpanii.

Wybory z grudnia 2017 roku nie przyniosły jednak większych zmian, dając zwycięstwo ugrupowaniom popierających idee niepodległościowe, a 14 maja 2018 roku funkcję prezydenta regionu, jako następcy Carlesa Puigdemonta, dzięki głosom Junts per Catalunya i Esquerra Republicana de Catalunya (Razem dla Katalonii i Republikańskiej Lewicy Katalonii) objął Quim Torra. Jednocześnie trwały działania hiszpańskiego wymiaru sprawiedliwości wymierzone przeciwko samorządowcom i działaczom społecznym odpowiedzialnym za wydarzenia z jesieni 2017 roku, zakończone wyrokami sądowymi i karami pozbawienia wolności, które stały się punktem zapalnym masowych protestów. Protestów, które przypomniały Hiszpanii o bolesnych doświadczeniach historii.

Czy w obliczu kryzysu konstytucyjnego i nierozwiązanego problemu katalońskiego władze w Madrycie potrafiły należycie ustosunkować się do dążeń regionu wyjątkowo dotkniętego wydarzeniami wojny domowej i dyktatury? Czy wykazano się wolą dialogu, która zapobiegłaby pojawiającym się niekiedy porównaniom aktualnych wydarzeń — w szczególności procesów katalońskich separatystów — do represji wobec politycznych przeciwników z czasów generała Franco?

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie represji, które dotknęły Katalonię w czasie hiszpańskiej wojny domowej (zniesienie autonomii i powrót do centralizmu, wyroki karne o charakterze politycznym), a tym samym ukazanie, że kwestia dialogu i mediacji w sprawie Katalonii to kwestia o znaczeniu

¹ <https://fnff.es/memoria-historica/301149210/discurso-de-ortega-y-gasset-sobre-el-estatuto-de-cataluna-12.html> (dostęp: 28.12.2019).

niezwykłej wagi. Pozwoliłby to uniknąć obecnych w aktualnej debacie politycznej i społecznej refleksji o „powrocie do kart historii”, które odcisnęły tak bolesne piętno w dziejach Hiszpanii. Doświadczenia historyczne nie powinny stawać się elementem gry politycznej², ale motywować do debaty nad reformą ustrojową państwa i usprawnieniem mechanizmów współpracy między regionem autonomicznym a Madrytem³. Jak powiedział José Ortega y Gasset:

polityk potrzebuje szczególnej wyobraźni, daru dokładnego reprezentowania sił integrujących całość opinii i precyzyjnego wyczuwania, jaki będzie tego rezultat, uciekając od mylenia jej z opinią przyjaciół czy popleczników [...]. Bez tej wyobraźni, bez tego daru, polityk jest przegrany⁴.

1. Katalonia w hiszpańskiej wojnie domowej

Dyktatura generała Franco⁵ oznaczała dla Katalonii anulowanie całokształtu legislacji republikańskiej i orzecznictwa sądowego. Unieważniono statut autonomii Katalonii z 1932 roku⁶, a polityczna rzeczywistość regionu cofnęła się w czasie do okresu monarchistycznego⁷. Zamach stanu z 18 lipca 1936 roku, który w Katalonii przeprowadzono 19 lipca, zapoczątkował trwającą ponad trzy lata wojnę domową w Hiszpanii. Generał Franco wraz z popierającą go grupą wojskowych uzasadniali przeprowadzone działania niezdolnością II Republiki z 1931 roku do opanowania rewolucji społecznej, przygotowywanej przez siły robotnicze⁸. Na mocy dekretu z 21 grudnia 1938 roku powołano komisję, mającą uzasadnić nielegalność działań republikańskich z 18 lipca 1936 roku, co tym

² Zob. E. Tarnawski, *Historyczna paralela Katalonii z Ukrainą*, [w:] Adónde vas, España? *Przemiany polityczne w Hiszpanii i Ameryce Łacińskiej na przełomie XX i XIX wieku*, red. S. Durda, Ł. Młyńczyk, R. Michalak, Zielona Góra 2017, s. 115. Szerzej na temat ekonomicznych aspektów katalońskiej niepodległości zob. Comisión de Economía Catalana del Colegio de Economistas de Cataluña, *Economía de Cataluña. Preguntas y respuestas sobre el impacto económico de la independencia*, [b.m.w.] 2014, s. 201–217.

³ Zob. M. Kozłowska, *Regionalizm zagrożeniem czy wyzwaniem dla demokratycznego państwa prawa? Kilka uwag w sprawie Katalonii*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2018, nr 132, s. 351–360.

⁴ <https://fnff.es/memoria-historica/301149210/discurso-de-ortega-y-gasset-sobre-el-estatuto-de-cataluna-12.html> (dostęp: 7.01.2020).

⁵ Zob. J. Bartyzel, *Tradycjonalizm a dyktatura. Francisco Elías de Tejada y Spínola wobec frankizmu*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 36, 2014, nr 2, s. 23.

⁶ <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/espagnecatalognestatut-1932.htm> (dostęp: 7.01.2020).

⁷ F. Vázquez Osuna, *L'anihilació de la República pel general Franco i l'administració de justícia de Catalunya (1936–1939)*, „Revista de Dret Històric Català” 16, 2017, s. 297.

⁸ Szerzej zob. F. Bustelo Garcia del Real, *El Franquismo. Un bosquejo de balance*, „e-Legal History Review” 2006, nr 2; zob. także R. Tamames, *Adónde vas, Cataluña? Cómo salir del laberinto independentista*, Barcelona 2014, s. 165 n.

samym usprawiedliwiało wojskowy zamach stanu. Jak podkreślał Francisco-Javier Elola Díaz Ravela⁹:

18 lipca 1936 roku istniało państwo wraz ze wszystkimi elementami prawnymi i faktycznymi wymaganymi w porządku międzynarodowym — Hiszpańska Republika. Oparta na ustawie zasadniczej: Konstytucji grudniowej z 1931 roku, mająca regulujące jej wewnętrzny porządek ustawy [...]. W rzeczywistości i pod względem prawnym rebelia była w interesie tych, którzy ją wywołali przeciwko państwu republikańskiemu, i nie może być uznana jako służąca państwu [...] ¹⁰.

Konstytucja Republiki z 9 grudnia 1931 roku¹¹ miała charakter demokratyczno-liberalny o szerokim zakresie praw społecznych i politycznych. Tworzyła państwo „między unitaryzmem a federalizmem”, przyznając autonomię gminom i regionom (prowincjom, które mogły utworzyć region autonomiczny) i zakazując federacji regionów. Przyznawała szeroki katalog praw: równość obywateli wobec prawa, wolność wyznania i nieuprzywilejowanie z uwagi na płeć, klasę społeczną, poglądy polityczne czy religijne; bezpieczeństwo prawne, prawo do informacji, do zrzeszania się. Republika określała się jako laicka, nie uznając religii państwowej. Spory między władzą centralną a tworzącymi się regionami autonomicznymi miał rozstrzygać Trybunał Gwarancji Konstytucyjnych, właściwy do oceny zgodności przepisów prawnych z konstytucją republiki.

Statut autonomiczny Katalonii (EAC) został zatwierdzony przez prezydenta Republiki ustawą z 15 września 1932 roku. Dokument ten określał relacje w Republice, a także wskazywał kompetencje przejęte przez region autonomiczny. Organem reprezentującym region była tak zwana Generalitat, składająca się z parlamentu katalońskiego, prezydenta Generalitat oraz rządu. Językami oficjalnymi regionu były zarówno kataloński, jak i kastylijski. Generalitat miała kompetencje w zakresie edukacji, spraw socjalnych i ekonomicznych oraz sprawowała kontrolę nad policją i porządkiem publicznym. Prezydent regionu i rząd odpowiadali przed Trybunałem Gwarancji Konstytucyjnych. Ponadto statut w art. 11 przyznawał wyłączną kompetencję Generalitat w zakresie prawa cywilnego (związki małżeńskie, własność intelektualna i przemysłowa, lotnictwo cywilne, ciężary i wagi) oraz w zakresie organizacji administracji wymiaru sprawiedliwości w Katalonii, zgodnie z Konstytucją i ustawami.

Wojskowi odpowiedzialni za zamach 18 lipca 1936 roku postawili sobie za cel zerwanie z demokratycznym porządkiem republiki, skoncentrowanie władzy w rękach rządu centralnego, zawieszenie organów sądownictwa oraz pozbawienie Generalitat uprawnień. Frankiści nie zdołali podbić całego terytorium,

⁹ W 1923 roku rzecznik w Radzie Sądownictwa, deputowany w parlamencie, prezydent izby Sądu Najwyższego, który 26 stycznia 1936 roku odmówił opuszczenia Barcelony po zdobyciu miasta przez oddziały generała Franco, następnie skazany na śmierć przez wojskowy Wysoki Trybunał Sprawiedliwości i rozstrzelany 12 maja 1939 roku na Camp de la Bota w Barcelonie.

¹⁰ F. Vázquez Osuna, *op. cit.*, s. 301–302.

¹¹ <https://www.congreso.es/web/guest/cem/const1931> (dostęp: 8.01.2020).

co doprowadziło do walk między lojalistami i rebeliantami. W celu uzyskania kontroli nad zbuntowanymi obszarami 24 lipca 1936 roku powołano Radę Obrony Narodowej, która skupiała funkcje prawodawcze i wykonawcze — na mocy dekretu 1 z 24 lipca 1936 roku. Następnie 28 lipca junta ogłosiła stan wojenny na terytorium całej republiki, podporządkowując tym samym rzeczywistość prawno-społeczną władzy wojskowej i zawieszając podstawowe prawa obywateli (zrzeszanie się, wolność prasy, manifestacje). Wcześniejsze prawodawstwo było respektowane o tyle, o ile nie stało w sprzeczności z interesem wojskowych, w przeciwnym wypadku było zastępowane legislacją zgodną z intencją sprawujących władzę.

Dalej 13 września 1936 roku uznano za nielegalne organizacje utworzone przez Front Ludowy (między innymi Partido Socialista Obrero Español, Esquerra Republicana de Catalunya, Unió Democrática de Catalunya, Izquierda Republicana, Partit Sindicalista)¹², jednocześnie konfiskując ich majątki. Ustawą z 1 października 1936 roku¹³ powołano Radę Narodową, składającą się z ministerstw: sprawiedliwości, przemysłu, rolnictwa, pracy, kultury, edukacji oraz prac publicznych. Tym samym władze lokalne czy prowincjonalne nie mogły wykonywać zadań innych niż te, które powierzało im centrum. W Katalonii nastąpił zatem powrót do porządku prawnego poprzedzającego republikański statut z 1932 roku, obowiązującego za czasów monarchii. Okres między styczniem a majem 1937 roku był określany mianem „quasi-wojny”¹⁴. Od maja 1937 roku¹⁵ aż do końca wojny nie istniały relacje między rządem Republiki a Generalitat.

Po zdobyciu Léridy przez oddziały frankistów 3 kwietnia 1938 roku generał Franco ogłosił, że statut z 1932 roku „został nadany przez republikę w złym czasie i utracił ważność w hiszpańskim porządku prawnym z dniem 18 lipca 1936 roku”. Tym samym uznano jedynie, że jest on nieobowiązujący. Unieważnienie zaś statutu nastąpiło na mocy ustawy z 5 kwietnia 1938 roku¹⁶, organizującej porządek prawny Katalonii „zgodnie z zasadą jedności Ojczyzny”, co oznaczało przywrócenie katalońskich prowincji (Léridy, Tarragony, Barcelony i Girony), zarządzanych na takich samych zasadach jak w odpowiadających im jednostkach terytorialnych w pozostałych częściach Hiszpanii. Ustawa stanowiła o rzeczywistym

¹² Zob. F. Carreras Serra, *La autonomia de Catalunya (1977–2003): una interpretación*, [w:] *La Constitución de 1978 y las Comunidades Autónomas*, red. E. Espin Templado, Madrid 2004, s. 244–246. W późniejszym okresie platformą jednoczącą siły opozycyjne była tak zwana Asamblea de Catalunya, utworzona w 1971 roku, której cele polityczne podsumowuje słynne hasło: *libertat, amnistia i Estatut d'autonomia* (wolność, amnestia i statut autonomiczny).

¹³ Ustawa z 1 października 1936 roku, B.O.E. z 2 października 1936 roku, nr 1.

¹⁴ P. Preston, *Engaños y errores en el homenaje a Catalunya*, „Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea” 2018, nr 16, s. 99.

¹⁵ *Fets de Maig* („wydarzenia majowe”) — starcia między siłami republikańskimi, socjalistami, komunistami a anarchistami i Partią Robotniczą Zjednoczenia Marksistowskiego — Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM).

¹⁶ Ustawa z 5 kwietnia 1938 roku, B.O.E. z 8 kwietnia 1938 roku, nr 534.

powrocie politycznych struktur do monarchistycznego centralizmu, a systemu sądownictwa do obowiązującego w 1931 roku (nie zawieszono jednak katalońskiego prawa cywilnego). Ministerstwo Sprawiedliwości rozpoczęło politykę represji w celu usunięcia „sprzeczności, nielegalności i anomalii, będących efektem separatyzmu i marksizmu w rejestrach cywilnych” — uznano zatem za nieważne wpisy dokonane w języku innym niż kastylijski, a także te wprowadzone zgodnie z regulacjami komunistycznego rządu po 18 lipca 1936 roku. Zgodnie z dekretem z 26 stycznia 1939 roku Franco powołał generała Eliseę Álvareza-Arense jako głównodowodzącego miasta Barcelony, upoważniając go do zarządzania całością spraw cywilnych, włączając kompetencje dotyczące bankowości.

Pozostałe obszary Katalonii zostały zdobyte 10 lutego 1939 roku, a na terenach tych rozpoczęły się represje wobec pokonanych. Zgodnie zaś z zarządzeniem z 15 lutego 1939 roku władze prowincji katalońskich musiały oddać wszelkie podporządkowane im centra, urzędnicy czy instytucje, które przed wejściem w życie statutu autonomicznego znajdowały się w gestii administracji centralnej.

Represje uderzyły również w system sądownictwa¹⁷ — zarządzeniem z 26 kwietnia 1939 roku za zawieszono uznano wszystkie postępowania cywilne, w których brali udział funkcjonariusze komunistyczni (*al servicio de la dominación roja*), natomiast ustawa z 8 maja 1939 roku¹⁸ stanowiła o nieważności działań przeprowadzonych przez funkcjonariuszy spoza *Movimiento Nacional*¹⁹. W zakresie prawa rodzinnego skutkowało to między innymi nieważnością orzeczonych rozwodów czy separacji. Ponadto ustawa traktowała o nieprawomocności wyroków ogłoszonych przez Trybunał Kasacyjny Generalidad po 18 lipca 1936 roku (*Tribunal de Casación de la Generalidad*)²⁰, a pozostawione katalońskie prawo cywilne, podobnie jak w przeszłości, miało podlegać interpretacji Sądu Najwyższego (*Tribunal Suprem*). Zmiany w zakresie prawa cywilnego (*Compilació del dret civil especial de Catalunya*) zostały zatwierdzone dopiero ustawą 40/1960 z 21 lipca. Z kolei zgodnie z ustawą z 8 maja 1936 roku „wszystkie ustawy, dyspozycje i doktryna parlamentu katalońskiego i trybunału kasacyjnego utraciły moc i nie mogły być stosowane”²¹.

Władze wojskowe anulowały również liczne wyroki karne o charakterze polityczno-społecznym, które zostały ogłoszone od 14 kwietnia 1931 do 18 lipca 1936 roku. Precyzowała to ustawa z 23 września 1939 roku, stanowiąca, iż nie kwalifikowano jako przestępstwa działań popełnionych przez osoby bliskie

¹⁷ Szerzej zob. C.J. Villarejo, *La destrucción del orden republicano (apuntes jurídicos)*, „Revista de Historia Contemporánea” 2007, nr 7, s. 14–15.

¹⁸ Ustawa z 8 maja 1939 roku, B.O.E. z 13 maja 1939 roku, nr 133.

¹⁹ Szerzej zob. M. Rubió Tudurí, *La justicia a Catalunya. 19 juliol de 1936–19 de febrer de 1937*, Barcelona 1978.

²⁰ Zob. F. Vázquez, *La justicia durant la Guerra Civil: El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934–1939)*, Barcelona 2009.

²¹ Cyt. za: F. Vázquez Osuna, *op. cit.*, s. 317.

ideologicznie Movimiento Nacional, których społeczno-polityczne uwarunkowania mogły być określone jako protest przeciwko antypatriotycznym działaniom rządu i organizacji (art. 1 i 4 ustawy)²². Zwieńczeniem systemu represji niewątpliwie jest ustawa o odpowiedzialności politycznej z 9 lutego 1939 roku²³, dająca zielone światło prześladowaniu nieposłuszeństwa politycznego i karaniu obywateli sprzyjających Republice. Ustawa z 10 lutego 1939 roku²⁴ wskazywała zaś zasady w celu „oczyszczenia funkcjonariuszy publicznych”. Działania te skierowano także w obszar edukacji w celu wyeliminowania z systemu osób, które nie przystawały do interesów dyktatury. Powołano tak zwane komisje „oczyszczające” (*Juntas depuradoras*), odpowiadające poszczególnym poziomom edukacji i w praktyce decydujące o losie zawodowym nauczycieli²⁵. Funkcjonowały komisje: A (odpowiedzialna za pracowników uniwersyteckich), B (pochylająca się nad nauczycielami szkół inżynierskich i architektonicznych), C (kontrolująca nauczycieli pozostałych szkół, instytutów, szkół handlowych, artystycznych) oraz komisja D (odpowiedzialna za personel oświatowy)²⁶. Komisje formułowały zarzuty, dając danej osobie 10 dni na ustosunkowanie się do oskarżeń, a następnie kierowano odpowiedni wniosek (zwolnienie, przeniesienie, zawieszenie funkcji i wynagrodzenia) do Komisji Kultury i Nauki (*Comisión de Cultura y Enseñanza*).

W tym samym czasie sądy nasilały represje w stosunku do republikanów, a wspierać miał je utworzony ustawą z 1 marca 1940 roku²⁷ Trybunał Represji ds. Masonerii i Komunistów (*Tribunal para la Represión de la Masonería y del Comunismo*). Sam zaś Franco, zgodnie z ustawą z 8 sierpnia 1939 roku, dzierżył najwyższą władzę do wydawania norm prawnych (*normas jurídicas de carácter general*) w formie ustaw lub dekrétów, nawet bez wcześniejszego procedowania w Radzie Ministrów.

Systemowi represji w czasach dyktatury Franco został również podporządkowany system więziennictwa²⁸. Kodeks karny z 1932 roku²⁹ został uchylony dopiero 23 grudnia 1944 roku wraz z wydaniem nowego kodeksu — do tej daty stosowano represyjne przepisy *ad hoc* dla celów dyktatury, do których dołączano legislację o charakterze specjalnym (przywrócenie kary śmierci, zwiększenie uprawnień jurysdykcji wojskowej, represje w stosunku do masonerii

²² *Ibidem*, s. 317–318.

²³ Ustawa z 9 lutego 1939 roku, B.O.E. z 13 lutego 1939 roku, nr 34.

²⁴ Ustawa z 10 lutego 1939 roku, B.O.E. z 14 lutego 1939 roku, nr 45.

²⁵ Szerzej na temat edukacji w czasie dyktatury Franco zob. C. de Pablo Lobo, *La depuración de la educación española durante el franquismo (1936–1975)*. *Institucionalización de una represión*, „Foro de Educación” 2007, nr 9, s. 203–228.

²⁶ *Ibidem*, s. 211.

²⁷ Ustawa z 1 marca 1940 roku, B.O.E. z 2 marca 1940 roku, nr 62.

²⁸ T. González Collantes, *Las prisiones en el contexto de la Guerra Civil española, el franquismo y la transición a la democracia*, „e-Legal History Review” 2015, nr 19.

²⁹ <https://libros-revistas-derecho.vlex.es/vid/ii-republica-espanola-codigo-643516125> (dostęp: 20.01.2020).

i komunistów)³⁰. Od listopada 1940 roku możliwe było zredukowanie kary więzienia nie tylko na pracę fizyczną, ale również na pracę intelektualną, co oprócz zmniejszenia liczby skazanych, przekraczającej możliwości systemu, miało na celu indoktrynację — podstawowy cel reżimu Franco. Sam generał w przemówieniu z 17 lipca 1944 roku określał warunki w hiszpańskich więzieniach, porównując je z innymi krajami, jako najbardziej „właściwe, katolickie i ludzkie dla skazanych” (*règimen más justo, católico y humano como el establecido por nuestro movimiento para los reclusos*)³¹. W kontekście ostatnich wydarzeń z jesieni 2019 roku³² warto też wspomnieć, że w 1958 roku ukończono budowę największego symbolu eksploatacji więźniów za czasów dyktatury — Valle de los Caídos (Dolina Poległych), w którego budowie udział wzięło 20 tysięcy skazanych. Dopiero 30 września 1975 roku miała miejsce amnestia umożliwiająca masowe opuszczanie więzień. Dekret królewski z 30 czerwca 1976 roku³³ przewidywał zaś amnestię dla więźniów politycznych.

Nawiązując do aktualnego konfliktu na linii Barcelona–Madryt warto przywołać tu również tak zwany spór o dokumenty z Salamanki³⁴. Sprawa dotyczyła dokumentacji przejętej od administracji publicznych, partii politycznych i związków zawodowych z Katalonii przez reżim Franco, przetransportowanej do Salamanki w celu analizy i działań represyjnych. W okresie transformacji Katalończycy zwracali się z wnioskiem o zwrot (skopiowanej) dokumentacji do Archiwum Katalońskiego. Ostatecznie w 1995 roku rząd zdecydował o zwrocie dokumentów. Z powodów politycznych (uznanie zwrotu jako ugięcie się pod katalońskim nacjonalizmem) zapowiadany zwrot rozpoczął się dopiero pod naciskiem intensywnej katalońskiej kampanii społecznej w 2006 roku.

2. Katalońska jesień 2017 roku — w kierunku niepodległości?

Eskalacja separatystycznych dążeń Katalończyków miała miejsce jesienią 2017 roku. Jednakże już w czerwcu tego roku ówczesny szef Generalitat, Carles Puigdemont, ogłosił termin referendum niepodległościowego, w którym miało

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Cyt. za: C. Fernández Santander, *El general Franco: un dictador en un tiempo de infamia*, Barcelona 2005, s. 163.

³² 24 października 2019 roku miała miejsce ekshumacja generała Franco z Doliny Poległych, której towarzyszyły sprzeciwy zwolenników generała oraz rodziny, krytykujących decyzję socjalistycznego rządu Pedra Sáncheza o przeniesieniu prochów na cmentarz w Mingorrubio przy dawnej rezydencji Franco. Hiszpański rząd został upoważniony do przeniesienia szczątków generała przez Sąd Najwyższy we wrześniu 2019 roku.

³³ Dekret królewski z 30 czerwca 1976 roku, B.O.E. z 4 sierpnia 1976 roku, nr 186.

³⁴ L. Castro Berrojo, *A vueltas con los papeles de Salamanca*, „Revista Internacional de la Guerra Civil (1936–1939)” 2004, nr 2.

zostać postawione pytanie: „Czy chcesz, aby Katalonia została niepodległym państwem w formie republiki?”³⁵. Następnie rząd regionalny, naruszając obowiązujący regulamin głosowania, 7 września 2017 roku przegłosował ustawę o referendum i tak zwany Akt Przejściowy³⁶, określający ramy prawne dla mającej powstać republiki Katalonii, po pozytywnym wyniku głosowania w referendum³⁷. Regulacje miałyby wejść w życie w ciągu 48 godzin od ogłoszenia wyników głosowania. Następnie 19 września hiszpański Trybunał Konstytucyjny przyjął wniosek rządowy i zawiesił wskazane akty prawne. Niewątpliwie hiszpański rząd oparł swoją strategię obrony konstytucji przede wszystkim na systemie sądownictwa (Trybunał Konstytucyjny i postępowania karne, odpowiednio w przedmiocie zaskarżanych regionalnych aktów prawnych oraz procesów osób odpowiedzialnych za działania separatystyczne). Tym samym nie były to na działania o charakterze „twórczym”, mające na celu rozwiązanie konfliktu. Wydano również europejski nakaz aresztowania (ENA)³⁸ Carlesa Puigdemonta, przebywającego w Belgii, do której udał się, uciekając przed prawnymi konsekwencjami działań z jesieni 2017 roku.

Skutki takiej strategii postępowania rządu w Madrycie w odniesieniu do kryzysu konstytucyjnego mogliśmy obserwować jesienią 2019 roku, tuż po wyroku Sądu Najwyższego z 14 października 2019 roku³⁹, zasądającym kary więzienia od 9 do 13 lat pozbawienia wolności dla dziewięciu liderów katalońskich separatystów. Podążyły za tym gwałtowne zamieszki, manifestacje i akty wandalizmu w całej Katalonii, a mieszkańcy domagali się amnestii dla skazanych.

³⁵ Na temat dążeń niepodległościowych Katalonii zob. M. Myśliwiec, *Katalonia. Na drodze do niepodległości?*, Bytom 2006.

³⁶ Ustawa 19/2017 o referendum niepodległościowym, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* z 6 września 2017 roku, nr 7449A.

³⁷ Szerzej na temat problematyki konstytucyjności referendum niepodległościowego w Hiszpanii oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w tym przedmiocie zob. M. Kozłowska, *Pomiędzy autonomią a separatyzmem — problem Katalonii*, [w:] *Adónde vas, España?...*, s. 17–27.

³⁸ 2 stycznia 2020 roku belgijski sąd zdecydował o zawieszeniu procedury rozpatrywania ENA wobec Puigdemonta oraz byłego ministra zdrowia rządu katalońskiego — Taniego Comina. Dwaj politycy wraz ze skazanym w Hiszpanii Oriolem Junquerasem, odbywającym obecnie karę 13 lat więzienia, zostali wybrani do Parlamentu Europejskiego w majowych wyborach. Rzecznik generalny TSUE Maciej Szpunar w swojej niewiążącej opinii zajął stanowisko, że mandat parlamentarny posłów europejskich wynika jedynie z głosu wyborców i nie może być uzależniony od późniejszego dopełnienia jakiegokolwiek formalności (Sąd Najwyższy w Madrycie uzasadniał bowiem fakt nieuznawania immunitetu niezłożeniem przez polityków przysięgi na hiszpańską konstytucję). Zgodnie z wyrokiem TSUE z 19 grudnia 2019 roku w sprawie Junquerasa, przychylającym się do wskazanej interpretacji rzecznika, katalońskim politykom jako eurodeputowanym przysługuje immunitet. Wyrok TSUE ma zatem kluczowe znaczenie w sprawie katalońskich separatystów.

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego nr 459 z 14 października 2019 roku, sygn. STS 2997/2019.

3. Kryzys kataloński — stan nadzwyczajny i procesy separatystów w cieniu doświadczeń historycznych

W państwach złożonych⁴⁰ istnieje wiele mechanizmów pozwalających na rozwiązanie konfliktów na linii władza centralna–jednostka terytorialna⁴¹. Możemy zatem wskazać procedury negocjacyjne, skierowanie sprawy do oceny Trybunału Konstytucyjnego czy nałożenie na daną jednostkę określonych obowiązków zgodnie z przewidzianym konstytucyjnie trybem postępowania⁴².

Warto również wspomnieć o reformie samego Trybunału Konstytucyjnego z 2015 roku (ustawa organiczna 15/2015⁴³), mającej na celu wykonanie rezolucji Trybunału jako gwarancji państwa prawa. Mocą wspomnianej ustawy Trybunałowi przyznano możliwość przyjęcia różnych środków przymusu (*medidas coercitivas*) w celu zagwarantowania wykonalności jego sentencji — przykładowo jest to zawieszenie w obowiązkach publicznych⁴⁴. W myśl zasady proporcjonalności⁴⁵ w obliczu danej sytuacji należy zastosować taki środek, który będzie minimalną interwencją, co oznacza z kolei wybór takiego działania, które okaże się najmniej szkodliwe zarówno dla jednostek, jak i dla ogółu. Ponadto ewentualne naruszenie praw i interesów spowodowane dopasowanym do sytuacji i mniej szkodliwym środkiem nie powinno być nieproporcjonalne do pozytywnych efektów wynikających z realizacji celu, którym było wyeliminowanie zagrożenia. Jednocześnie należy podkreślić, że nie są to rozwiązania o charakterze długofalowym — mechanizmy pozwalające strategicznie i kompleksowo „uzdrowić” źródło problemu, a jedynie środki, które *ad hoc* pozwalają zapanować nad sytuacją kryzysową i niejako „odstraszyć” potencjalnych kontynuatorów działań separatystycznych.

Zastosowany w odniesieniu do Katalonii art. 155 hiszpańskiej konstytucji stanowi, że:

1. Jeżeli wspólnota autonomiczna nie wykonuje obowiązków, które Konstytucja i inne ustawy na nią nałożyły albo działa w sposób poważnie godzący w interes powszechny Hiszpanii, rząd — po uprzednim bezskutecznym upomnieniu przewodniczącego wspólnoty autonomicznej i za aprobatą bezwzględnej

⁴⁰ Szerzej na temat państw regionalnych zob. M. Kozłowska, *Model państwa regionalnego w Unii Europejskiej: we Włoszech i w Hiszpanii*, Wrocław 2012.

⁴¹ Zob. M. Kozłowska, *Autonomia i regionalizm a integralność państwa*, [w:] *Decentralizacja i centralizacja administracji publicznej. Współczesny wymiar w teorii i praktyce*, red. B. Jaworska-Dębska, E. Olejniczak-Szałowska, R. Budzisz, Warszawa-Lódź 2019, s. 82–88.

⁴² E. Albertí Rovira, *Cuestiones constitucionales en torno a la aplicación del artículo 155 CE en el conflicto de Cataluña*, „Revista d’Estudis Autònomicos i Federals” 2018, nr 27, s. 2 n.

⁴³ Ustawa organiczna 15/2015 z 16 października 2015 roku, B.O.E. z 17 października 2015 roku, nr 249.

⁴⁴ A. Boix Palop, *El conflicto catalán y la crisis constitucional española: una cronología*, „El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho” 2017, nr 71–72.

⁴⁵ Zob. B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2009, s. 23–25.

większości Senatu — może przedsięwziąć środki konieczne dla zobowiązania wspólnoty do przymusowego wypełnienia owych obowiązków lub dla ochrony wspomnianego interesu powszechnego.

2. W celu wdrożenia środków przewidzianych w poprzednim ustępie rząd może wydawać polecenia wszystkim władzom wspólnot autonomicznych.

Powołany artykuł wprowadza zatem technikę „przymusu federalnego” (*coacción federal*), znanego w innych porządkach prawnych — rozwiązanie to praktycznie przejęto z federacyjnych Niemiec i art. 37 niemieckiej konstytucji⁴⁶. Podobne regulacje znajdziemy również w porządkach konstytucyjnych Austrii, Włoch czy Portugalii⁴⁷. Pozwalają one na skoncentrowanie kompetencji w rękę władzy centralnej i pozbawienie ich państw związkowych lub regionów, umożliwiając także interwencje w zakresie autonomii kompetencyjnej gwarantowanej postanowieniami konstytucji i statutów autonomicznych.

Hiszpańska doktryna zajęła się problematyką interpretacji możliwości, jakie daje art. 155, w związku z brakiem ustawy uszczegóławiającej te kwestie. Podkreślano, że przepis ten nie pozwala na rozwiązanie parlamentu regionu autonomicznego czy jego rządu, a także nie może wpływać na konstytucyjnie uznane prawa i wolności⁴⁸. Jednocześnie pojawiły się opinie, że procedura zastosowania art. 155 w Katalonii jest przykładem klęski, a raczej całkowitego braku wcześniejszego dialogu w celu uniknięcia konieczności zastosowania środków nadzwyczajnych⁴⁹. Zgodnie z uchwałą Rady Ministrów z 11 października 2017 roku po raz pierwszy uruchomiono w Hiszpanii procedurę art. 155, wzywając prezydenta katalońskiej Generalitat do potwierdzenia, czy region ogłosił niepodległość (deklaracja w parlamencie katalońskim z 10 października 2017 roku). Prezydent Generalitat odpowiedział w dwóch pismach (z 16 i 19 października), analizując sytuację w Katalonii oraz zwracając się z prośbą o otwarcie procesu dialogu: „jeśli rząd i państwo będą uniemożliwiały dialog i konstytuowały represje, parlament kataloński, jeśli uzna za słuszne, będzie procedował głosowanie formalnej deklaracji niepodległościowej, nad którą nie głosował 10 października”. Rząd uznał zatem odpowiedzi za wystarczające do rozpoczęcia kolejnych etapów stosowania art. 155 Konstytucji. Zatwierdzone przez Senat środki zaproponowane przez rząd zostały opublikowane 27 października 2017 roku⁵⁰ i obejmowały: zakończenie kadencji prezydenta Generalitat, wiceprezydenta oraz pozostałych członków rządu; rozwiązanie parlamentu i ogłoszenie daty wyborów na 21 grudnia 2017 roku;

⁴⁶ L. Cosculluela Montaner, *Reflexiones sobre el 1-O y el proceso independentista catalán*, „El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho” 2017, nr 71–72; E. Albertí Rovira, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁷ Zob. A. D’Atena, *Regionalismo e federalismo in Europa*, Torino 2001.

⁴⁸ Tak E. García de Enterría, *La ejecución autónomica de la legislación del Estado*, „Cuadernos de la Facultad de Derecho” 1983, nr 5.

⁴⁹ E. Albertí Rovira, *op. cit.*, s. 16.

⁵⁰ Uchwała Rady Ministrów z 11 października 2017 roku, zatwierdzona przez Senat, B.O.E. z 27 października 2017 roku, nr 260.

zawieszenie wybranych organów Generalitat; desygnowanie organów i władz kompetentnych do wykonania środków zatwierdzonych przez Senat, w szczególności w odniesieniu do odwołanych organów (na rzecz premiera, rady ministrów i ministrów).

W kontekście ponownego wybuchu konfliktu jesienią 2020 roku jednoznaczna ocena zastosowanych środków nie jest możliwa. Wydaje się, że hiszpański kryzys konstytucyjny, którego ogniskiem zapalnym jest Katalonia, mogłyby zostać rozwiązany na drodze negocjacji — przywołuje się tutaj przykłady relacji Kanada–Quebec czy Anglia–Szkocja⁵¹.

Podsumowanie

Jak często podkreśla się w komentarzach dotyczących sprawy Katalonii, zasadniczym problemem jest nieopracowanie modelu współpracy w państwie wspólnot autonomicznych na wzór rozwiązań federalizmu kooperacyjnego⁵². Deficyt ten spowodował, że współistnienie jedności i autonomii stało się praktycznie niemożliwe bez zasadniczej reformy hiszpańskiego modelu państwa terytorialnego⁵³. Impas w kwestii zmian ustrojowych skutkuje brakiem efektywnych mechanizmów dialogu i mediacji w sprawie zbuntowanego regionu autonomicznego. Trudno zatem nie zgodzić się z diagnozą katalońskiego problemu przedstawioną przez José Orteę y Gassetę:

Problem Katalonii jest problemem stałym i będzie istniał, dopóki istnieje Hiszpania [...] nie można go rozwiązać, można jedynie znosić [...]. Co powiedzielibyśmy o kimś, kto zmusza nas do rozwiązania problemu kwadratury koła?⁵⁴

⁵¹ Zgodnie ze Scotland Act z 1998 roku unia Szkocji i Anglii jest materią zarezerwowaną dla kompetencji parlamentu brytyjskiego (the Union of the Kingdoms of Scotland and England, Schedule 5, Part Ib). Jednakże mimo takiego zastrzeżenia, poprzez porozumienie modyfikujące załącznik 5 (The Scotland Act 1998, Modification of Schedule 5, Order 2013 z 12 lutego 2013 roku), umożliwiono przeprowadzenie referendum w Szkocji, wprowadzając zapis, że par. 1 nie zastrzega (uprawnienia do) referendum w przedmiocie odłączenia Szkocji od Wielkiej Brytanii, jeśli spełnione zostaną określone warunki („Paragraph 1 does not reserve a referendum on the independence of Scotland from the rest of the United Kingdom if the following requirements are met”).

⁵² Zob. T. Groppi, *Il federalismo*, Bari 2004, s. 70 n. — federalizm kooperacyjny to model federalizmu charakteryzujący się „przenikaniem” poziomów rządzenia, elastycznością relacji pomiędzy nimi, nieodzowną między nimi współpracą; federalizm ten często określany jest jako *marble cake*, w przeciwieństwie do dualistycznego federalizmu, który zyskał określenie *layer cake*, gdzie: 1. władze centralne dysponują w sposób wyłączny kompetencjami enumeratywnymi, 2. cele państwa są wyznaczone, 3. w przynależnych sobie sferach centrum i peryferia są równe i suwerenne, 4. relacje między poziomami można określić jako konfliktowe.

⁵³ Szerzej zob. M. Kozłowska, *Model państwa regionalnego...*

⁵⁴ <https://fnff.es/memoria-historica/301149210/discurso-de-ortega-y-gasset-sobre-el-esta-tuto-de-cataluna-12.html> (dostęp: 26.02.2021).

W opinii autorki niniejszego artykułu reakcja władz centralnych ukierunkowana na konsekwencje karne wobec separatystów nie otworzyła drogi do efektywnego rozwiązania konfliktu⁵⁵. Powraca zatem pytanie o rolę Unii Europejskiej i problemu nieingerencji w wewnętrzne sprawy państw członkowskich. Szczególna rola przypada w związku z tym europejskim instytucjom wymiaru sprawiedliwości, do których przeniosła się scena konfliktu Madryt–Barcelona. Procesy samorządowców i działaczy społecznych w Hiszpanii były jedynie działaniem „jednorazowym”, które nie zmierzało do konstruktywnego rozwiązania sprawy katalońskiej i podjęcia próby nawiązania dialogu. Katalonia na taki dialog i polityczną uważność, pamiętającą o problematycznych kartach historii państwa i regionu autonomicznego, niewątpliwie zasługuje.

Bibliografia

- Albertí Rovira E., *Cuestiones constitucionales en torno a la aplicación del artículo 155 CE en el conflicto de Cataluña*, „Revista d’Estudis Autònomic i Federals” 2018, nr 27.
- Bartyzel J., *Tradycjonalizm a dyktatura. Francisco Elias de Tejada y Spínola wobec frankizmu*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 36, 2014, nr 2.
- Boix Palop A., *El conflicto catalán y la crisis constitucional española: una cronología*, „El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho” 2017, nr 71–72.
- Bustelo García del Real F., *El Franquismo. Un bosquejo de balance*, „e-Legal History Review” 2006, nr 2.
- Carreras Serra F., *La autonomía de Cataluña (1977–2003): una interpretación*, [w:] *La Constitución de 1978 y las Comunidades Autónomas*, red. E. Espin Templado, Madrid 2004.
- Castro Berrojo L., *A vueltas con los papeles de Salamanca*, „Revista Internacional de la Guerra Civil (1936–1939)” 2004, nr 2.
- Comisión de Economía Catalana del Colegio de Economistas de Cataluña, *Economía de Cataluña. Preguntas y respuestas sobre el impacto económico de la independencia*, [b.m.w.] 2014.
- Coscolluela Montaner L., *Reflexiones sobre el 1-O y el proceso independentista catalán*, „El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho” 2017, nr 71–72.
- D’Atena A., *Regionalismo e federalismo in Europa*, Torino 2001.
- Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2009.

⁵⁵ Wśród punktów, wokół których powinna skupić się dyskusja nad przyszłością nie tylko Katalonii, ale i całej Hiszpanii, wymienia się między innymi: 1. kwestie podziału kompetencji i zagadnienia „norm bazowych” ustawodawstwa państwowego (pojawia się tutaj postulat ustanowienia jasnego i spójnego systemu określenia zakresów kompetencyjnych; ograniczenia tak zwanych kompetencji konkurencyjnych), oparcia podziału na zasadzie subsydiarności, w szczególności w odniesieniu do funkcji wykonawczych; 2. dyskusję nad istotą państwa złożonego (uczestnictwo wspólnot autonomicznych w państwowych procesach decyzyjnych); 3. problematykę systemu finansowania wspólnot autonomicznych i realizację zasady solidarności; 4. charakter statutów autonomicznych (mających działać jako akty prawne konkretyzujące materie kompetencyjne niezastreżone dla państwa); 5. precyzyjne ujęcie konstytucyjne kwestii *hechos diferenciales* (język, prawa foralne); 6. wzmocnienie instrumentów współpracy na linii centrum–wspólnoty autonomiczne; por. M. Kozłowska, *Regionalizm...*, s. 354.

- Fernández Santander C., *El general Franco: un dictador en un tiempo de infamia*, Barcelona 2005.
- García de Enterría E., *La ejecución autonómica de la legislación del Estado*, „Cuadernos de la Facultad de Derecho” 1983, nr 5.
- González Collantes T., *Las prisiones en el contexto de la Guerra Civil española, el franquismo y la transición a la democracia*, „e-Legal History Review” 2015, nr 19.
- Gropi T., *Il federalismo*, Bari 2004.
- Kozłowska M., *Autonomia i regionalizm a integralność państwa*, [w:] *Decentralizacja i centralizacja administracji publicznej. Współczesny wymiar w teorii i praktyce*, red. B. Jaworska-Dębska, E. Olejniczak-Szałowska, R. Budzisz, Warszawa-Łódź 2019.
- Kozłowska M., *Model państwa regionalnego w Unii Europejskiej: we Włoszech i w Hiszpanii*, Wrocław 2012.
- Kozłowska M., *Pomiędzy autonomią a separatyzmem — problem Katalonii*, [w:] *Adónde vas, España? Przemiany polityczne w Hiszpanii i Ameryce Łacińskiej na przełomie XX i XIX wieku*, red. S. Durda, Ł. Młyńczyk, R. Michalak, Zielona Góra 2017.
- Kozłowska M., *Regionalizm zagrożeniem czy wyzwaniem dla demokratycznego państwa prawa? Kilka uwag w sprawie Katalonii*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie” 2018, nr 132.
- Myśliwiec M., *Katalonia. Na drodze do niepodległości?*, Bytom 2006.
- Pablo Lobo C., *La depuración de la educación española durante el franquismo (1936–1975). Institucionalización de una represión*, „Foro de Educación” 2007, nr 9.
- Preston P., *Engaños y errores en el homenaje a Cataluña*, „Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea” 2018, nr 16.
- Rubió Tudurí M., *La justicia a Catalunya. 19 juliol de 1936–19 de febrer de 1937*, Barcelona 1978.
- Tamames R., *Adónde vas, Cataluña? Cómo salir del laberinto independentista*, Barcelona 2014.
- Tarnawski E., *Historyczna paralela Katalonii z Ukrainą*, [w:] *Adónde vas, España? Przemiany polityczne w Hiszpanii i Ameryce Łacińskiej na przełomie XX i XIX wieku*, red. S. Durda, Ł. Młyńczyk, R. Michalak, Zielona Góra 2017.
- Vázquez Osuna F., *L'anihilació de la República pel general Franco i l'administració de justícia de Catalunya (1936–1939)*, „Revista de Dret Històric Català” 16, 2017.
- Vázquez F., *La justicia durant la Guerra Civil: El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934–1939)*, Barcelona 2009.
- Villarejo C.J., *La destrucción del orden republicano (apuntes jurídicos)*, „Revista de Historia Contemporánea” 2007, nr 7.

Źródła internetowe

- <https://fnff.es/memoria-historica/301149210/discurso-de-ortega-y-gasset-sobre-el-estatuto-de-cataluna-12.html>.
- <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/hispania.html>.

Akty prawne

- Dekret królewski z 30 czerwca 1976 roku, B.O.E. z 4 sierpnia 1976 roku, nr 186.
- Kodeks karny z 1932 roku, <https://libros-revistas-derecho.vlex.es/vid/ii-republica-espanola-codigo-643516125>.
- Konstytucja Hiszpanii z 1978 roku, B.O.E. z 29 grudnia 1978 roku, nr 311.
- Konstytucja Republiki z 9 grudnia 1931 roku, <https://www.congreso.es/web/guest/cem/const1931>.
- Statut autonomiczny Katalonii z 1932 roku, <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/espagnecatalognestatut-1932.htm>.

- Uchwała Rady Ministrów z 11 października 2017 roku, zatwierdzona przez Senat, B.O.E. z 27 października 2017 roku, nr 260.
- Ustawa z 5 kwietnia 1938 roku, B.O.E. z 8 kwietnia 1938 roku, nr 534.
- Ustawa z 1 października 1936 roku, B.O.E. z 2 października 1936 roku, nr 1, <https://revistasonline.inap.es/index.php/DA/article/view/5052/5106>.
- Ustawa z 9 lutego 1939 roku, B.O.E. z 13 lutego 1939 roku, nr 34.
- Ustawa z 10 lutego 1939 roku, B.O.E. z 14 lutego 1939 roku, nr 45.
- Ustawa z 8 maja 1939 roku, B.O.E. z 13 maja 1939 roku, nr 133.
- Ustawa z 8 sierpnia 1939 roku, B.O.E. z 9 sierpnia 1939 roku, nr 221.
- Ustawa z 1 marca 1940 roku, B.O.E. z 2 marca 1940 roku, nr 62.
- Ustawa organiczna 15/2015 z 16 października 2015 roku, B.O.E. z 17 października 2015 roku, nr 249.
- Ustawa 19/2017 o referendum niepodległościowym, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya z 6 września 2017 roku, nr 7449A.
- Wyrok Sądu Najwyższego nr 459 z 14 października 2019 roku, sygn. STS 2997/2019.